

Audinga PELURITYTĖ-TIKUIŠIENĖ
*Literatūros, kultūros ir vertimų tyrimų institutas,
Vilniaus universitetas*

Eseizmo programa Akvilinos Cicėnaitės romane „Anglų kalbos žodynas“

Santrauka. Straipsnyje aptariamas populiarus Akvilinos Cicėnaitės romanas „Anglų kalbos žodynas“ (2022, 2023). Pagrindiniu analizės argumentu pasirenkamas patirtinis rašymas pirmuoju asmeniu, kurio tikslas yra papasakoti autentišką patirtį, prisodrintą refleksyvos savistabos ir kultūros įžvalgų apie gyvenimą Australijoje. Romano siužetas minimalus, tačiau asociatyvus, ir tai – vienintelis romano fiktyvumo lygmuo (sutuoktinių bendravimo drama kelionėje), kuris skirtas kitakalbei, svetimos kultūros patirčiai pristatyti. Eseistinis A. Cicėnaitės romano pobūdis, pastebėtas lietuvių kritikų, šiame straipsnyje aptariamas pasitelkiant šiuolaikinio rusų-amerikiečių literatūrologo Mikhailo Epsteino eseizmo programą, pagal kurią eseizmas laikomas naujo pobūdžio postmodernizmo epochos mąstymo tipu, panašiu į Renesansą. Tai – intelektualios meno, kultūros, filosofijos minties persmelkta šiuolaikinio žmogaus šiuolaikinio gyvenimo refleksija, kai ne tik pastebimas, konstatuojamas ar apibendrinamas, bet ir iš naujo sintetinamas bei įreikšminamas nesibaigiantis informacijos srautas, su kuriuo susiduria šiuolaikinis žmogus. Per subjektyvumo prizmę perkošta patirtis leidžia patikrinti universalų pasaulėvaizdį ne kolektyviniu, o individualiu mitu. A. Cicėnaitės romanas apimtimi pranoksta po atgautos nepriklausomybės parašytas trumpąsias esė, o refleksyvi mintis reprezentuojama savita poetika: asociacijos jungiasi į įvaizdžius, pastarieji virsta esemomis, iš jų nuaudžiamas nuoseklus pasakojimas, kuriame estetinį efektą padeda pasiekti kitoks reikšmės perkėlimo būdas nei poetinėje prozoje. Po A. Cicėnaitės romano galima kalbėti apie naują eseizmo tendenciją šiuolaikinėje lietuvių prozoje – ne tik esė, bet ir romano virsmą į eseizmo programą.

Raktažodžiai: daugiasklaidumas, eseizmas, esema, vertimas, metamorfozė, metabolė.

Eseistinė refleksija

Akvilinos Cicėnaitės romaną „Anglų kalbos žodynas“ (2022, 2023) yra viena skaitomiausių pastarojo meto knygų. Be to, kad buvo žaibiškai išpirktas, dar kartą išleistas, šis romanas nepretenduoja į popliteratūros nišą ir dėl keliamų emigracijos, kultūrinės savasties, žmogiškųjų vertybių klausimų. Romano pasakojimas toli nuo klasikinio siužeto ir remiasi nauja pasakojimo strategija. Tokia strategija aktyvuoja „aš“ akiratį ir sukuria stebėjimo horizontą, aprėpiantį išsyk kelis vaizduojamų įvykių planus: aktualios dabarties, nuolat į dabartį įsiterpiančių įspūdžių ir aktualios atminties, kuri šiuos įspūdžius reflektuoja per išsišakojančių pasakojimų prizmę. Kaitaliojami dabarties ir atminties planai sudaro terpę įspūdžių refleksijoms, tad pasakojimu galima laikyti tokių refleksijų tinklą.

Refleksijų audinys skaitytoją panardina į daugialypę tikrovę, nuolatos persmelkiamą ir dabarties, ir atminties duomenų. Kūrinyje vienas ryškiausių – atmosferinių reiškinių skirtumas Australijos ir Lietuvos kraštovaizdžiuose: dažniausiai krenta į akis debesų, dangaus, oro kaitos vaizdiniai ir meteorologinių reiškinių, būdingų Australijai, savybės. Per debesų ir atmosferinius reiškinius dabarties ir apibendrintos praeities pasakojimo atšakos nuolat susiliečia „aš“ patirtyje visais pojūčiais, nes meteorologiniai reiškiniai neišvengiami. Atsidūrusi kitame pasaulio krašte, romano „aš“ nuolat stebi debesis virš Sidnėjaus, Australijos keliamiems įspūdžiams ieškodama lietuviškų atitikmenų. Po Australijos debesimis veriasi kitos ir kitokios patirtys. Savo patirties vertimas į kitos kalbos ir kultūrinio turinio reikšmės tampa pasakojimo ašimi, svarbiausiu pasakojamu įvykiu.

Romanas „Anglų kalbos žodynas“ atveria naujos emigracijos savimonę, būdingą atkurtos nepriklausomybės epochai, kai emigruojama ne iš būtinybės, o iš naujos patirties troškimo. Pirmasis tokios naujos patirties poveikį vidiniam savasties virsmui įvardijo Valdas Papievis¹, vėliau naują emigraciją iš egzistencinio smalsumo savo romanuose pristatė ir kiti lietuvių autoriai (Zita Čepaitė, Birutė Jonuškaitė, Marius Ivaškevičius), tačiau A. Cicėnaitės romano „aš“ Sidnėjuje, panašiai kaip ir V. Papievis Paryžiuje, ieško ne egzotikos, o paprastumo, atpažįstamumo. Didžiausia pasakojimo įtampa romane pasiekama lietuviškos patirties ir angliško žodžių neatitikimo procese. Pagrindinė herojė COVID-19 pandemijos metu yra įstrigusi Australijoje be galimybės apsilankyti Lietuvoje ir, būdama pavargusi nuo rutinos Sidnėjuje, su savo sutuoktiniu leidžiasi į apribojimų dėl pandemijos suvaržytą kelionę – į atokų miestelį provincijoje Broken Hilį, kurio pavadinimas rezonuoja su pasakotojos „aš“ savęs pojūčiu – lūžusi, sutrikusi, sugadinta.

Romano veikėjai, žmona ir jos vyras, yra atvykėliai iš kitų šalių (Lietuvos ir Kanados), kultūrų ir kalbantys kitomis kalbomis (lietuvių ir prancūzų), ir, nors naujoje vietoje rado vienas kitą, jų kitiškos matmuo netelpa į „žodyno“ reikšmę ir taip pat padidina patirties vertimo įtampą: „Galėčiau mintinai išmokti visą žodyną, bet vis tiek jausiuosi

¹ Jonušys, Laimantas, „Valdas Papievis. Vienos vasaros emigrantai“, *Šiaurės Atėnai*, 2004 sausio 31, nr. 686, žiūrėta 2026 vasario 14, <https://www.rasyk.lt/knygos/vienos-vasaros-emigrantai/2825.html>. L. Jonušys atkreipia dėmesį į V. Papievio romano subjektyvų pobūdį pasakojimo, kuriame dominuoja vidinis, o ne išorinis vyksmas, kuris sukuria nematerialų Paryžiaus įspūdį, plevenantį virš kalbos, kuri „srūva tobulai sustyguota“.

lost in translation, pasiklydusi vertime [...].“² Neišversta patirtis užveria ir taip sudėtingą komunikaciją bei atveria dar platesnius kultūrinės savasties, savo krašto, šeimos atminties horizontus. Tai – fragmentiškos istorijos, todėl, anot Jūratės Sprindytės, tarp individualios ir kolektyvinės atminties kuriama distancija yra sąlygiška, būdinga grožinei literatūrai.³ Lina Buividavičiūtė atkreipia dėmesį į organišką ir itin talpų pasakojimą⁴, analogišką V. Papievio prozai, kurią palygino su Marcelio Prousto kūryba⁵. J. Sprindytė dar pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį kaip naują eseistikos reiškinių lietuvių literatūroje išskyrė „būsena: esėju“⁶, vertindama šio patrauklaus reiškinių sėkmės paslaptį kaip „ypatingą plastiškumą ir atvirumą“⁷.

Nemaža dalis tyrinėtojų, kaip pažymi Joana Tabor, prašo eseistikos nelaikyti atskiru žanru, nes esė neigia arba absorbuoja kitus žanrus.⁸ Vertindami šiuolaikinės lietuvių literatūros raidą, turime pripažinti, kad iš ribotos apimties kūrinių esė pamažu perauga į atskiros žanro nišą, tačiau šią nišą sunku apibrėžti dėl objektyvių priežasčių – neapčiuopiamų ribų ir svarstomo objekto. Eseistikoje ne tik užsiimama filosofine savirefleksija (tai būdinga Michelio de Montaigne’io sukurtai eseistikos klasikai), bet ir refleksyvia pasakojimo struktūra įveiklinamas socialinio (Vanda Juknaitė), kultūrinio (Vaidotas Daunys, Rolandas Rastauskas), estetinio (Alfonsas Andriuškevičius), kritinio literatūrinio (Tomas Venclova, Sigitas Parulskis), dienoraštinio (Sigitas Geda), religijotyrinio (Gintaras Beresnevičius), filosofinio (Regimantas Tamošaitis), psichodelinio (Andrius Jakučiūnas), dvasinės praktikos (Donaldas Kajokas), patrauklaus buvimo (Kęstutis Navakas) turinys. Tam tikrais atvejais neįmanoma nustatyti, ar kūrinys – esė, ar novelė (Giedra Radvilavičiūtė, Danutė Kalinauskaitė), nors akivaizdu, kad į fikcinę prozą gravituojanti esė yra pati patraukliausia skaitytojui. Todėl A. Cicėnaitės romanas yra svarbus siekiant užčiuopti eseizmo programą, fikcinę eseistiką šiuolaikinėje lietuvių prozoje.

² Cicėnaitė, Akvilina, *Anglų kalbos žodynas*. Vilnius: Alma littera, 2023, 159. Panašiai kaip herojai Sofios Coppolos romantinėje dramoje „Pasiklydę vertime“ („Lost in Translation“, 2003), romano veikėjai ieško gyvenimo prasmės, kuri nėra nei nauja šalis, nei kitas miestas, nei svetima kalba, nes prasmės šaltinis atsiveria tik ryšyje – su savimi, su savimi *kitame* ir *kitu* savyje. Eilutė romane – tiesioginė nuoroda į S. Coppolos filmą.

³ Sprindytė, Jūratė, „Apie vėžlį ir lietuvių prozos tendencijas“, *Rasytojai.lt*, 2022 gruodžio 19, žiūrėta 2025 liepos 14, <https://rasytojai.lt/apie-vezli-ir-lietuviu-prozos-tendencijas/>. J. Sprindytė: „Kalbėti „aš“ vardu – įprasčiausias pasakojimo tipas, kai nebūtina siekti objektyvumo, atsiveria erdvė saviraiškai, o autorinė distancija – sąlygiška.“

⁴ Buividavičiūtė, Lina, „Tanatofobija, širdies kompasai ir neišverčiamos patirtys“, *Naujas židinys-Aidai*, 2023 balandžio 11, nr. 1, žiūrėta 2025 liepos 15, <https://nzidinys.lt/lina-buividaviciute-tanatofobija-sirdies-kompasai-ir-neisverciamos-patirtys-nz-a-nr-1/>.

⁵ Buividavičiūtė, Lina, „Odilės pusėje, arba susitaikymų romanas“, *Metai* 10 (2016), žiūrėta 2026 balandžio 14, <https://www.zurnalasmetai.lt/lina-buividaviciute-odiles-puseje-arba-susitaikymu-romanas/>.

⁶ Sprindytė, Jūratė, „Būsena: esėju“, in *Prozos būsenos: 1988–2005*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, 116–131.

⁷ *Ibid.*

⁸ Tabor, Joana, „Esė žanras kaip atsakas į šiuolaikinio skaitytojo poreikius“, *Literatūra* 57 (1) (2015), 58–59, <https://doi.org/10.15388/Litera.2015.1.9983>.

Eseizmo programa

Lietuvių literatūra eseistinės raiškos laisvę pasiekė ne iš sykiu. Lūžio momentu prasidėjusių pokyčių akivaizdoje paaiškėjo, kad visų rūšių pasakojimų, samprotavimų, kūrybos ir vaizduotės žaidimų kontekste skaitytojui tampa aktualus nesunkiai atpažįstamas, tačiau toli gražu ne primityvus pasakojimas apie autentišką patirtį, kuri leidžia pasitikrinti savo kultūrinius stereotipus, humanitarinį akiratį, patirti meninio ir intelektualaus teksto teikiama malonumą. Pats savaime eseistinis rašymas yra šiuolaikinės literatūros, Vakarų pasaulio humanitarinės kultūros reiškiny, kurį diktuoja, pasak Mikhailo Epsteino⁹, vis labiau atsiverianti žmogaus kaip individo savivoka¹⁰. Šis individas nepasikliauja iš anksto duotais kolektyvinių žinių rinkiniais, bet vadovaujasi savo atrankos principais, todėl pats svarsto, sprendžia ir reflektuoja. Esė tekstų gravitacija į visa apimantį reiškinį, kurį M. Epsteinai vadina eseizmu, lemia modernaus šiuolaikinio žmogaus akiratyje vis labiau atsiveriantis jo paties „aš“, vis tirštesnis su šiuo „aš“ sulipusios kasdienybės patirčių horizontas, vis intensyvesnis subjektyvių refleksijų matmuo.¹¹

Eseizmo reiškinio, kurį suformavo kelių šimtų metų savirefleksyvaus rašymo meno patirtis Europos literatūroje (nuo M. de Montaigne'io „Esė“ („Les Essais“), 3 kn., 1580–1588), koncepcijoje glūdi pastangos visų rūšių pasaulėžiūrų ir medijų, fantazijų ir archetipų lauke išlaikyti vertybinę „aš“ ašį, kuri sieja objektyvią tikrovę, patiriamą visų, ir individualią, patiriamą subjektyviai. Privataus požiūrio į pasaulį galimybė eseistiniam žvilgsniui suteikia dvigubą struktūrą: subjektyvią ir objektyvią; pastarąją galima vertinti platesniame žinių horizonte. Iš nedidelio pasakojimo ši struktūra, pasak M. Epsteino, gali išaugti į romaną, ir Vakarų pasaulio kritika nesikrato tokių apibrėžimų.¹² Eseizmas kaip reiškiny, sukaupęs visą kelių šimtmečių literatūrinės savimonės bagažą, virsta atskiru žanriniu sprendimu, kuris kokio nors romano pasakojimo visumoje demonstruoja daugybę postmoderniam žmogui svarbių savivokos aspektų.

M. Epsteino eseizmo tendencija žymi kai ką svarbiau nei tik „aš“, nes nurodo į pačios refleksijos pobūdį: matymą, jautimą, mąstymą, emocijas, kylančias abejones, svarstymus apie pasaulį ir save. Tai – ir juslinis, ir intelektualus, ir estetiškas vertinimas, ir žaidimas žiniomis, nuomonėmis, įvairiausio pobūdžio intertekstais. Tačiau tokiai vertinimo veiklai nebūdingas egocentrizmas, chaoso jausmas, tik didesnė laisvė. Iš daugybės pastarojo meto šiuolaikinės literatūros kūrinių A. Cicėnaitės romanai bene labiausiai priartėja prie

⁹ Mikhailas Epsteinai (gim. 1950) yra šiuolaikinis rusų-amerikiečių literatūrologas, eseistas, vertėjas, po Michailo Gorbačiovo paskelbtos politikos *glasnost* (iš rus. k. „viešumas“) 1991 m. iš Sovietų Sąjungos emigravęs į JAV. M. Epsteino darbai rusų ir anglų kalbomis pasižymi plačiu humanitariniu akiračiu, geru sovietinės ir posovietinės Europos literatūros išmanymu, originaliomis įžvalgomis. Šiandien M. Epsteinai yra vienas įdomiausių posovietinio bloko šalių kultūros, literatūros, ypač postmodernios, analitikas. Šiame straipsnyje pasitelkiama 1988 m. Maskvoje publikuota mokslo studija apie eseizmą originalo kalba. A. Cicėnaitės romanui atskleisti M. Epsteino sistema itin paranki, nes eseistinių tekstų lietuvių literatūroje nemaža, ir pagal „Anglų kalbos žodyno“ populiarumą galima spėti, kad daugės ir romanų, tad verta atkreipti dėmesį į M. Epsteino taikomą tyrimo būdą kaip į patogų įrankį eseizacijos tendencijai atpažinti. Pasirinkta studija yra originali M. Epsteino eseizmo reiškinį pristatanti klasika.

¹⁰ Epstein, Mikhail, „Na perekriostke obraza i poniatyje (eseizm v opyte novogo vremeni)“, in *Paradoksy novizny. O literaturnom razvitii XIX–XX vekov*. Moskva: Sovetskii pisatel, 1988, 335.

¹¹ *Ibid.*, 133.

¹² *Ibid.*, 379.

M. Epsteino nusakyto eseizmo tendencijos, prie lietuvių nepriklausomybės pradžioje išlaisvintų asmeninio liudijimo, individualaus požiūrio, refleksyvos pasakojimo struktūros. Nuo klasikinio romano žanro toks eseizmo tendencijai atstovaujantis ilgas pasakojimas skiriasi tuo, kad savasties lygmuo, pasakotojo „aš“ visada lieka kuriančioje pasaulio modeliavimo pozicijoje, pasakotojas visada atlieka vienodą ir dabartiškumo, ir atminties vaidmenį.¹³ M. Epsteino eseizmą kuriantis ilgas refleksyvus pasakojimas yra mozaikiškas, jo siužetą kuria ne veiksmas ir intriga, o idėja ir intelektualinė paieška.

Romano „Anglų kalbos žodynas“ pasakojimas kaip tik toks: pasakotojos patirtis neskaido pasakojimo į priešistorę ir dabartį, visi įvykiai ir svarstymai lygiaverčiai, sukelti atminties ir dabarties refleksijų. Kritikai yra pastebėję „įtaigų, atmosferinį pasakojimą“, kuriame mąstoma daugybe temų, tokiais kaip „emigracija, kolonizacija, ekologija, pandemija, feminizmas, atmintis, santykiai su vyru, bevaikystė, bedarbystė, rasizmas, rašytojiškas pašaukimas, amžėjimas, kultūriniai ir kalbiniai skirtumai, savosios vietos pasaulyje paieškos“, o svarstymai takūs ir jautrūs¹⁴; šis pasakojimas kaip autorinis braižas sukuria „vientisą kūrinio registrą“, būdingą eseistinei prozai¹⁵.

Sekti šiomis temomis savaip įdomu, tačiau ne tai sukuria pagrindinę romano istoriją, nebent suteikia realumo prezumpciją daug svarbesniems pasakojimams – gebėjimas išversti savo pasakojimus į kitiems (arba sau) nežinomą patirtį. Už vaikščiojimą pėsčiomis, važiavimą automobiliu, skridimą lėktuvais šiame romane daug svarbesnės yra kelionės savo patirties sukrėtimų, įsitikinimų, prisirišimų, kurių neįmanoma paprastai papasakoti, labirintais. Kultūros artefaktai, kalbos struktūra ir žodžio reikšmės tėra giluminė „aš“ refleksijos instancija, kurią gali (arba negali) nuvesti egzistencinės prasmės link. Pasakojimai apie savojo „aš“ kelionę iš vienos kalbos žodžio reikšmės į kitą romane „Anglų kalbos žodynas“ prasideda nuo angliško žodžio, kurių reikšmė kelia didžiausią vertimo įtampą arba dėl daugiaprasmio vertimo, arba dėl to, kad verčiant tampa reikalingas daugiažodis išaiškinimas lietuvių kalba, o ši panardina į kito kraštovaizdžio, kultūros ir istorinės patirties kontekstą. Anglų kalbos žodžio reikšmė įtraukia iš naujo pažinto Australijos pasaulio žmonių istorijas.

Žodyno struktūra romane yra kodinė, nes nurodo pasikartojančią refleksijų kryptį – svetimose vietose apie savo pojūčius, kitų žmonių patirties keičiamą savo žodyną, o su juo – ir save, savo gyvenimo patirtį:

Kai tik išvažiavau, norėjau nerti į anglų kalbos žodžius, pajusti, kaip jų šaltas vanduo susiskliaudžia virš galvos. Pažinti tuos žodžius iš vidaus, perprasti, kuo skiriasi kalbos mechanizmas ir kalbos siela, suprasti, kodėl angliškai man gyvenasi kitaip. <...> Kolekcionavau neišverčiamus skirtingų kalbų žodžius, kaip antai Brazilijos portugalų *cafune* – kaip švelniai brauki pirštais per mylimojo plaukus, arba japonų *tsandoku* – kai nuolat perki knygas, bet jų niekada neskaitai, arba italų *gattara* – sena moteris, gyvenimą paskyrusi benamėms katėms.¹⁶

¹³ Epstein, „Na perekriostke obraza i poniatyje“, 340.

¹⁴ Cibarauskė, Virginija, „Pirmojo asmens proza: nuo pasakų suaugusiems iki esė ir giminės sagos“, *Literatūra ir menas*, 2023 kovo 24, nr. 3766 / 6, žiūrėta 2026 balandžio 14, <https://literaturairmenas.lt/literatura/virginija-cibarauske-pirmojo-asmens-proza-nuo-pasaku-suaugusiems-iki-ese-ir-gimines-sagos>.

¹⁵ Gailius, Marijus, „Lietuvių proza nuo Ramiojo vandenyno krantų“, *Literatūra ir menas*, 2023 liepos 21, nr. 3774 / 14, žiūrėta 2026 balandžio 14, <https://literaturairmenas.lt/literatura/marijus-gailius-lietuviu-proza-nuo-ramiojo-vandenyno-krantu>.

¹⁶ Cicėnaitė, *Anglų kalbos žodynas*, 158.

Užtenka spustelti vieną romano struktūros (žodyno žodžio) mygtuką, ir besitvenkiančioje vertimo įtampoje pradeda kauptis emocinis patirties krūvis. Šis emocinis krūvis suvaldomas vidinių romano reikšmių struktūra, jos tvarkos sistema – pojūčių, kurie visada herojės „aš“ kūno patirtyje, ir debesų, kurie turi kolektyvinio *kito*, kitokio patirties savybių.

Juslinė patirtis romane labai svarbi – juslės leidžia skaitytojui savo pojūčiais atpažinti vaizduojamą tikrovę lengviausiai patikrinamu būdu: skonio, garso, spalvos, karščio, lytėjimo, kvapų. Karamelė burnoje primena karštą asfaltą, sutuoktinio senelių kepmos duonos kvapas – saugumą. Juslės A. Cicėnaitės romane liudija pojūčius, kuriuos paprasčiausiu būdu gebame atpažinti, ir nuolat fiksuoja jų keliamų jausmų atitikmenis Lietuvoje ir Australijoje: meilės, šilumos, ilgesio, tikrumo, nuoskaudos, o jausmai siejasi su senais ir naujais įvaizdžiais, jų atitikmenimis „aš“ patirtyje. Romane nerasime įprastų tropų su aiškia įvardyto ir neįvardyto lyginimo struktūra. Klasikinė metafora nėra būdinga ir kitiems eseistams beletristams, kaip juos yra pavadinusi Jūratė Baranova¹⁷, nors vaizdų ir įspūdžių keliamos asociacijos figūruoja, o tekstams būdingus stilistinius sprendimus mėgina paaiškinti meno ir literatūros kritikai.

Pavyzdžiui, Alfonsas Andriuškevičius G. Radvilavičiūtės esė kintantį vaizdų pobūdį įvardija „kandies judesiais“, o pasakojimo plastiką – „astruktūriška“, „amitiška“.¹⁸ „Kandies judesių“ vaizdingumas galėtų būti atpažintas kone visų beletristinių eseistų tekstuose, o A. Cicėnaitės „Anglų kalbos žodyno“ atveju suriša tolimas dabarties ir atminties asociacijas, susieja netikėtas žodžių ir patirčių reikšmes: karštas asfaltas – kaip karšta saldi karamelė – žada kelionės nuotykį, tačiau drauge yra klampus kaip emigrantės patirtis tolimoje šalyje; akinanti saulės šviesa sukelia mirgesį, analogišką naujos patirties akistatai; žaižaruojančio opalo spalva glūdi giliai po žeme kasykloje, ir iki jos šviesos reikia prisikasti. Juslinė patirtis, kurią autorė pasakoja skaitytojui, išsaugo atpažinimo slenkstį, tačiau į anglų kalbą verčiami juslių atitikmenys vertimą daro klampų – neužtenka žodyno (nei lietuvių, nei anglų kalbos) svetimumo, atskirumo, vienišumo svetimoje šalyje pojūčiams išreikšti.

Žaidimas pasakojimo plastika, kandies judesiais išlaiko daugiasluoksnio pasakojimo įtampą, palaiko pojūčių keliamų asociacijų virsmą į jausmais patikrintą patirtį: kūno pojūčiai košiami atmosferinių Australijos reiškinių, pavyzdžiui, lietaus, kurio į jausmų kalbą neįmanoma išversti metafora, nes tai būtų pernelyg sudėtinga. Romano autorė renkasi kitą daugiasluoksnio pasakojimo struktūrą palaikantį asociacijų variantą – angliško žodžio tikslinimą lietuvių kalba. Skyriuje „Virgo“ – tai lietus, „kuris ištirpsta debesyje taip niekada ir nepasiekęs žemės“¹⁹. Metafora tokios asociacijos nepavadinasi, nes tai panašiau į žodyno paaiškinimą ar apibrėžimą, nors romano pasakojime tai gali būti vertinama kaip išplėtotas vieno žodžio atitikmuo, išplėtotas apibrėžimas, sentencija: esu kaip lietus, kuris vis nori pasiekti tvirtą tikrovės paviršių ir susigerti į Australijos žemę, tačiau lieku nuolat

¹⁷ Baranova, Jūratė, „Lietuvių personalioji eseistika: tarp žaismės ir fundamentalumo“, *Metai* 10 (2006), žiūrėta 2025 birželio 29, <https://www.zurnalasmetai.lt/?p=14037>.

¹⁸ Andriuškevičius, Alfonsas, „Giedros Radvilavičiūtės (auto)kasinėjimai, arba kandies judesių struktūros tekstai“, *Šiaurės Atėnai*, 2004 vasario 28, nr. 690, p. 3.

¹⁹ Cicėnaitė, *Anglų kalbos žodynas*, 271.

pakibusi tarp dangaus ir žemės – tarsi migla, tarsi garas, tarsi debesis, esu nuolatinės virsmo būsenos, tarp dviejų tikrovių.

Dėl romane vaizduojamos kelionės, kurios metu apmąstoma emigracija, toks žodžio išaiškinimas virsta minisiužetu, kuris kandes judesiais atsikartoja ir kituose minisiužetuose. Kandes judesių ritmas daugiasluoksniame pasakojime neišskaido pagrindinio siužeto, bet atvirkščiai – sudaigsto jį su siužetiniais išsišakojimais, sukuria asociacijų ir reikšmių ryšius. Toks šio romano pasakojimo ritmas nelieka memuarai, nevirsta chaotiška istorija be pabaigos. Atsakydama į žurnalistės Laisvės Radzevičienės klausimą apie romano sumanymą, A. Cicėnaitė pabrėžė romano, o ne asmeninio pasakojimo svarbą: „– Ant knygos viršelio užrašyta – romanas. Tas užrašas skaitytoją tarsi nukreipia į grožinę literatūrą, paaiškina, kad knyga – grožinės literatūros kūrinys, ne žodynas.“²⁰

Eseizmo poetika

Jūratė Čerškutė yra atkreipusi dėmesį, kad „romanas sudarytas iš dvidešimt šešias anglų kalbos abėcėlės raides iliustruojančių anglišų žodžių. Jie neverčiami, bet paaiškinami istorijomis ir pasakotojos atsivėrimais.“²¹ Abėcėlės vaidmuo yra susijęs su žodyno idėja ir atspindi organizavimo, klasifikavimo ir atrankos faktorių: po raidės „A“ eina „B“, neišvengiamai turi būti „Z“. Tačiau pasirinktų žodžių reikšmės išaiškinamos asociacijų ryšiu, kuris papildomas, pratęsiamas. Romane „Anglų kalbos žodynas“ vyrauja neigiamos žodžių reikšmės, o tikslo išaiškinti kuo daugiau žodžių autorė neturi, tad atranka atspindi dažniausią „aš“ jauseną: *broken, demaged, lost, missing, nevermore*. Refleksyvi „aš“ savimonė visuose pasakojimuose atsispiria į su tokiais žodžiais susijusias konkretybes – daiktus, reiškinius, įvaizdžius, o šių dalykų lyginimas tarpusavyje, vertimas ir tikslinimas sukuria asociatyvius, kandes judesiais grįstus anglišų žodžių ryšius.

Pirmojo skyriaus „Afterlife“ pabaigoje pastebime ne tik ugnies ir paukščių, skrydžių ir lėktuvų tarpusavio ryšį, bet ir juos siejančią apibendrintą žodžio *broken* reikšmę: „Šio žodžio reikšmė buvo platesnė, nei galėjai pastebėti iš pirmo žvilgsnio, nei apskritai norėjai žinoti. Sugadintas, palaužtas, brokuotas galėjai būti visaip. *Broken* galėjo būti ir žmogus sulaužytais sparnais.“²² Nors paukščių ir lėktuvų vaizdinys kartoja, frazeologizmą, sentencijų ar kokių poetiškų ištartų romane yra (tokių kaip „žmogus sulaužytais sparnais“), vis dėlto ne jie lemia nuoseklų, nors ir mozaikišką, pasakojimo pobūdį. Stilistinį žaidimą apibūdintų pasirinkto angliško žodžio reikšmės vertimas į paaiškinimus lietuviškosios savimonės lauke, kuriame pasakotojos „aš“ ieško atitikmenų Australijos dabartyje, Sidnėjuje, kelionėje į Broken Hilį, įvairias geografines, atmosferines, kultūrines Australijos realijas, žmones ir jų istorijas, ir iš atminties kylančios Šiaurės Europos, Lietuvos, tikrųjų namų ir

²⁰ Radzevičienė, Laisvė, „Romaną „Anglų kalbos žodynas“ išleidusi Australijoje gyvenanti A. Cicėnaitė: „Kiekvienas žodis atsinešė savo istoriją“ (pokalbis)“, *15min*, 2022 birželio 10, žiūrėta 2026 balandžio 14, www.15min.lt/kultura/naujiena/literatura/romana-anglu-kalbos-zodynas-isleidusi-australijoje-gyvenanti-a-cicenaitė-kiekvienas-zodis-at-sinese-savo-istorija-286-1691936?utm_medium=copied.

²¹ Čerškutė, Jūratė, „Apie kelias šiųmetes lietuviškas knygas“, *Naujasis židinys*, 2023 kovo 11, žiūrėta 2026 balandžio 14, <https://nzdinys.lt/jurate-cerskute-apie-kelias-siumetes-lietuviskas-knygas-nz-a-nr-8/>.

²² Cicėnaitė, *Anglų kalbos žodynas*, 28.

artimųjų nostalgijos istorijos. Su anglišku žodžiu pirmiausia ir būtinai yra susijusios Australijos istorijos, ir pradedamos jos nuo konkrečių vaizdinių, kurie suaudžia į vieną tekstą viso romano vaizdinius ir tai daro glaudžiai, nes kai kurie įvaizdžiai, pvz., minėti debesys, paukščiai ir lėktuvai, dažni.

Pasikartojantys vaizdiniai, ar tiksliau – įvaizdžiai, savo reikšmės be paliovos plečia, nes gilėja pasakotojos „aš“ patirtis romane, daugėja įspūdžių, aplankytų vietų, sukaupto saviemonės turinio, tačiau paukščiai, keisdami iš varnų į kakadu, iš pelikanų į antis, lieka paukščiai, o lėktuvai, keisdami vietas ir skrydžių kryptis, lieka lėktuvai, net jei ir popieriniai. Įvaizdžiai nevirsta simboliais, archetipais, hiperbolėmis, litotėmis ar kitomis stiliaus figūromis, tačiau visam reflektyviam saviemonės pasakojimui suteikia originalaus ornamentiškumo. Panašaus sunkiai paaiškinamo ornamentiškumo rasime ir V. Papievio, ir G. Radvilavičiūtės, ir kitų beletristinių eseistų tekstuose, tačiau į klasikinės stilistikos kategorijas jie galėtų būti įtraukti nebent su išlygomis, lyginant su publicistikos, poetinės prozos, epinės lyrikos tekstais. Ši stilistika lietuvių literatūroje ištis susiklosto tik atgavus nepriklausomybę, kartu su „Šiaurės Atėnuose“ užgimusi kokybišku beletristiniu lietuvių esė ir „nušautu siužetu“²³, kurį vainikuoja penkių eseistų kūrybą vainikuojanti rinktinė „Siužetą siūlau nušauti“ (2002), šiandieną tapusi esė klasika, kuri itin mėgstama skaitytojų.

Ar besiužetis pasakojimas esė, ne poetinėje prozoje yra nauja poetika? Iš dalies – taip. Pavyzdžiui, M. Epsteino siūlomas bendresnis naujosios postmodernizmo kultūros, savotiško kultūros Renesanso, vaizdas yra grįstas jau minėta eseizmo tendencija visuose meninės kūrybos pasakojimuose (ne tik literatūroje). Šią tendenciją M. Epsteinai grindžia nauja esemos kategorija, o pastaroji aprėpia įvaizdžių plėtra kūrinys palaikomų asociacijų lauką: įvaizdis liudija nusistovėjusią reikšmę, o esema – šiuo įvaizdžiu panašumo būdu plėtojamą individualią reikšmę.²⁴ Jei metafora ženklina kolektyvinį mitą, tai esema kuria mitą atvirkščiu būdu.²⁵ Jei mitas, anot M. Epsteino, operuoja „precedentais“, kurie yra sukūrę pavyzdžių praeityje ir dabartyje juos tik atkartoja, tai esemos operuoja dabarties „precedentais“, kurie pasitarnauja kaip praeities įvykių, pojūčių, savivokos įrodymai.²⁶ Metafora taip eksploatuoja kolektyvinės vaizduotės vaizdinius, o esė – individualios saviemonės kaupiamą vaizduotės turinį, kuris ieško atitikmenų *kitų* vaizduotėje.²⁷ Be metaforos, meninis eseizmo tekstas taip pat gali būti asociatyvus esemos kuriamu individualiu mitu („Anglų kalbos žodynas“ tai puikiai iliustruoja).

M. Epsteinai apibrėžia nemažai mito ir fikcinės esė bendrų bruožų, kurie leidžia eseizmo tekstams pretenduoti į postmodernizmo mitologiją, priimtina ir suprantama daugumai: 1) gnoseologinis – konkretus jausmingumas ir intelektualinis apibendrinamumas vienu vaizdiniu, įvaizdžiu; 2) ontologinis – numanomas įvaizdžių patikimumas, akivaizdus jų išisaknijimas patirtyje; 3) struktūrinis – paradigminis ištarų pobūdis; 4) teminis – orientacija į apeigiškumą ir papročius, kitaip tariant, orientacija į nusistovėjusias ir išbaigtas

²³ Bertaševičiūtė, Rima, „Du Giedros Radvilavičiūtės eseistikos siužetai“, *Colloquia* 28 (2012), 114–132.

²⁴ Epstein, „Na perekriostke obraza i poniatyje“, 358–362.

²⁵ *Ibid.*, 356.

²⁶ *Ibid.*, 357.

²⁷ *Ibid.*

žmogaus gyvenimo formas.²⁸ Tačiau savo didžiausio panašumo akimirkomis, per visuotinumą ir apibendrinimo galimybes išryškėja kolektyvinio mito ir esemos kuriamo mito skirtumai: jei mito kuriamas vaizdas visada yra susijęs su aukštesne realybe, nusistovėjęs ir išbaigtas, tai esė – kuriamas, tikrinamas, kaskart iš naujo sintetinant. ²⁹ Ešemos kuriamas mitas mėgina apibendrinti visumą, tačiau ši visuma visada paslanki, netvirta, neduota iš viršaus, bet tikrinama asmeniškai.³⁰ A. Cicėnaitės romano esema yra itin patogi tokiai neįprastai lietuvių literatūrologijoje stiliaus figūrai užfiksuoti.

Eseizmo tendenciją M. Epšteinas vertina kaip postmodernybės laikui būdingą reiškinių, aprėpiantį visą humanitarikos, meno, mąstymo lauką, kuriame esema tampa stilistiniu konceptu naujai vaizduotės paradigmą užčiuopti. Metafora nekeičia kolektyvinio vaizduotės šaltinio, nes yra su juo nuolat susijusi, o esema remiasi tik individualaus žvilgsnio paradigma. Šiuo aspektu A. Cicėnaitės romano „aš“ kuriamas pasakojimas kaip tik grįstas esemos konceptu, nes per individualią patirtį iškelia kokį nors pasaulio objektą, įvaizdį ir sintetina su šiuo objektu. Pvz., romane dažni lietaus debesies, debesų, lietaus, lėktuvo, lėktuvėlio, skrydžio, nesvarumo būsenų, paukščių vaizdiniai: tai matoma pro langą, jau matyta ar tikimasi pamatyti ateityje arba girdima iš įrašų, prisimenama, atkurama atmintyje. Tačiau pasakotoja nesitenkina vien ką nors vardyti, jos „aš“ savivoka visada įveiklinta aktyvios aplinkos refleksijos: lėktuvai ir skrydžiai siejasi su meile ir jos keliama nesvarumo būsena, nesvarumo būsena – su meile ir pan. Kiekviename skyriuje su tais pačiais įvaizdžiais susijusios esemos susidėlioja į naujų reiškinių mozaikas: atmosferiniai reiškiniai, ypač debesys, paukščiai, lėktuvai nurodo į emigracijoje vis kitaip patiriamas tas pačias pakibimo tarp dviejų tikrovių reikšmes.

Pvz., apleistų opalo kasyklų miestelyje Vait Klifse romano „aš“ su sutuoktiniu po alinančio karščio dienos prisėda alinės terasoje, ir kelionės bei emigracijos išpūdžių visuma virsta spontaniškomis įžvalgomis apie kūno prisitaikymą laike ar skrendant į viršų:

Vakarėjančioje šviesoje Vait Klifas atrodė neištirpstantis nei karštyje, nei laike. Gatvėje ničnieko nevyko, tik ant krautuvės stogo vos sukosi vėtrungė. Bandžiau suvokti, kad nereikia niekur važiuoti, nereikia niekur skubėti, tik būti čia ir dabar. Sėdėjau svaigstančia galva, tarsi persikėlus į kitą laiko juostą, lyg skausmingai išgyvendama *jetlag* simptomus. *Jetlag* buvo ne tik kūno prisitaikymas prie kitos laiko juostos. Tai buvo ir tas laikas, kai lėktuvas įsibėgėjęs atitrūksta nuo žemės, kūnai nuskrieja aukštyn, o sielos lieka apačioje, desperatiškai skrieja virš žemynų bandydamos spėti paskui lėktuvę įkalintus kūnus, prisivyti savo namus, tolstančius horizonto link. *Jetlag* visada priminė grįžimą namo – tai buvo kaina, kurią mokėjai už galimybę grįžti.³¹

A. Cicėnaitės pasakojimą ilgame romane suvaldo pasikartojančių esamų tinklas, kuriam į lietuvių kalbą neišverčiami žodžiai parenkami ne asociacijoms tirštinti, o aiškumui pasiekti. Lėktuvas tampa baziniu įvaizdžiu, prie kurio jungiamos skrydžio ir kūno, sielos ir namų reikšmės visiškai asmenišku pasakotojos patyrimu: duonos kvapu, lietaus

²⁸ *Ibid.*, 357–358.

²⁹ *Ibid.*, 357.

³⁰ *Ibid.*

³¹ Cicėnaitė, *Anglų kalbos žodynas*, 132.

lytėjimu, vaikystėje ir paauglystėje išgyventu šeimos artumo, gamtos grožio pojūčiu. Jei ne skrydis lėktuvu, dviejų kalbų, kultūrų ir patirčių vertimas nebūtų prasidėjęs. Su vertimu susijęs ir savęs pažinimas, kuris tampa svarbiausiu kelionės pretekstu, o angliškas žodis *jetlag* tampa emigracijos būsenos esema, kurią padeda plėtoti debesies virš Sidnėjaus ir lietaus, nepasiekiančio žemės Australijoje, patirtis, ir nebeskraidantis lėktuvas. Šitaip esema *jetlag* perteikia dar vieną, bet ne vienintelį, kuriamo savęs pažinimo per emigraciją, santuoką, svetimo miesto ritmą mitą. Šis mitas gali būti patikrinamas ir kitų emigrantų visai kita patirtimi kitose šalyse ir žemynuose, ir emigracijoje Islandijoje ar Brazilijoje skirsis ir atmosferiniais, ir kitais individualios patirties ženklais, tačiau pakibimo tarpinėje erdvėje, tapatybės kultūros ir kalbos vertimo tikrovėje šios patirtys liudys panašių išgyvenimų turinį.

Kiekviename su atskiros žodyno raidės pavadinimu siejamame skyriuje pasirinktas žodis užduoda refleksijų kryptį, temą, tačiau ši tema kaskart pritraukia papildomų potemių, kurios praplečia ne tik vienos temos, bet ir prieš tai buvusių bei būsimų skyrių temų laukus: vienur tai – karščio keliamas mirazas, kitur – dulkės, dar kitur – migla. Konkretus epizodas kiekvienai esamai suteikia papildomos informacijos, kurią sutvirtina nauji jusliniai, vaizdiniai ir asociatyvūs patyrimai, naujų esamų jungiami į platesnį reikšmių tinklą. Lėktuvai, debesys, nesvarumas, uraganai A. Cicėnaitės romane tikrinami lytėjimu, klausia, uosle, skoniu, žvilgsniu, asociatyviu pojūčiu susiejami su koku nors nauju dabarties ar praeities epizodu ir vėl kaskart iš kokių nors Australijos vietų ar žmonių istorijų sugrąžinami į „aš“ refleksijų lauką:

Kadaise paklausiau vyro, ką reiškia *arcus cloud*, ir gavau išklaudyti ilgą paskaitą apie tai, kaip iš vakarų pusės artinasi šaltasis frontas, kaip šiltą orą keičia šaltas, kaip vėsus audros debesies oras pasklinda po žemės paviršių priešakinėje dalyje suformuodamas frontą, atrodantį it cunamio siena. O itin žemi arkiniai debesys nešasi galingus vėjus. Vadinas, dėl to atvėsta ir lyja, pasitikslinau. Viskas yra šiek tiek sudėtingiau, atsakė vyras, nes jis viską išmanė apie debesį, jis gyveno dabartimi – o aš – virš debesų, man nerūpėjo meteorologiniai dėsniai. Vyras galėjo ilgiausiai kalbėti apie orą, klimatą, *El Niño* ir *La Niña*, dėl perkūnijos uždaromus oro uostus, apie tai, ką iš tikro reiškia lėktuvų danguje paliktas baltas takas. Kai susituokėme, jau žinojau, kad *rain* yra ne tas pats, kas *showers*, kad *serein* yra lengva dulkė, krintanti iš giedro dangaus po saulėlydžio, o *thanatophobia* yra baimė prarasti mylimąjį.³²

Žodyno žodžiai yra ne mažiau svarbios esemos nei juslių išplukdyti nauji įvaizdžiai.

Tai yra vienas iš įdomiausių A. Cicėnaitės romano poetikos sprendimų. Kūno kalba tikrovės įspūdžius verčia į atpažįstamų reikšmių kalbą. Nuolat kartojasi kelio kaip „tąsios karamelės“ skonis, užuodžiami duonos, „sviestu ir cukrumi persisunkusių kepinų kvapai“, girdėti paukščių triukšmas už lango, arba reikia triukšmauti, norint išbaudyti gyvates parke, delnais liečiama dar drėgna „nuo naktinės liūtės žemė“, matomi begalybės vaizdai pro automobilio langus. Su kūno juslių patirtimi romanas užmezga daugialypius ryšius ir suformuoja nuoseklų figūratyvinį pasakojimą, kuris, kaip pasakytų Algirdas Julius Greimas, tokios percepcijos visumoje sukuria visų rūšių sinesteziją³³. Juslinės patirties

³² *Ibid.*, 15–16.

³³ Greimas, Algirdas Julius, „Juslių imanencija“, in *Iš arti ir iš toli*. Vilnius: Vaga, 1991, 205.

atvėrimas romane virsta „pasaulio vėduoklės“ analogu³⁴, o už tos vėduoklės pojūčių ir spalvų glūdi egzistencijos paslaptis, kurią, versdama savo patirtis į žodžius, žodžius į kalbą, kalbą į jausmus, ir nori įminti A. Cicėnaitės romano „aš“ – įminti gyvenamo gyvenimo prasmę, vidinių virsmų kuriamą prasmės esenciją³⁵.

Juslių patirtys yra svarbios pasakojimo autentiškumui, nes palaiko esamų tinklą, o asociacijų srautas, besišakojantis kandes judesiais, nukreipiamas logišku keliu – iš naujo išpūdžio, patiriamo svetimose erdvėse, į savistabos erdvėje atsiveriantį pojūčių ir jausmų lauką, kuriame pagal vienos kalbos žodžio kuriamas reikšmės ieškoma atitikmenų kitoje kalboje, o rasti atitikmenys tikrinami kūno pojūčių keliamomis juslėmis. A. Cicėnaitės romano „aš“ domisi už visų tikrovės duomenų, įskaitant jusles, glūdinčia paslaptimi – paties gyvenimo verte, aukštesne už paprastą egzistenciją kasdienybėje. Australija taip pat yra egzistencijos paslapties dalis, stebuklas, kurį slaugos namuose kartoja atmintį prarandanti senutė: „Diewas... Diewas...“ Romane kandes judesių palaipsniui vis daugėja, nes daugėja įvairių istorijų, kurias „aš“ kaupia savo (ir ne tik savo) patirtyje: ir sutuoktinio, šeimos, ir savo krašto, ir Australijos. Daugėja nuorodų į žmonių gyvenimus, miestų artefaktus; daugėja intertekstų, citatų, kurios kartais atrodo ir perteklinės, ir neturinčios funkcijos pasakojimo struktūroje, tačiau esamų reikšmių tinklas išlaiko augančio informacijos kiekio svorį, nes tai – „aš“ patirties svetimame krašte svoris.

Sulig kiekviena diena Australijoje didėja įtampa tarp dabarties ir praeities laiko, o vis geriau įvaldoma anglų kalba atveria vis daugiau skirtingų patirties niuansų. Galiausiai suvokiama, kad tos įtampos įveikti neįmanoma, o gal ir nereikia, nes savasties turiniu mes visi – tokie patys žmonės, gebantys pasakoti apie save muzikos, formų, meno kalba: „Man norisi pasinerti į savo meno kūrinį, į tą erdvę, kur nesvarbu, kokia kalba aš šiandien kalbu, ar esu australė, ar korėjietė, nes ką daryti, jei pati to nežinau? Mano namai neturi kalbos.“³⁶ Suvokimas, kad šio pažinimo jau gana, nes meilė baigiasi anksčiau, nei spėji tai įvardyti žodžiais, tampa suvokimu apie nesibaigiančią kelionę Australijos keliais – savo namų, savęs link. Tai – lemtingas refleksyvos kelionės iš savęs į kitybę posūkis: iš kitybės į save, savo patirties giliausio turinio, giliausios paslapties link:

Mes būsime kosminės dulkės, raudonos smiltys kelyje į Broken Hilį, žodžiai neužrašytose knygose. Ieškosime savo vieno sakinio. Ieškosime kalbos, kuri dar labiau suartintų. Mokysimės esamojo, būtojo kartinio, būtojo dažninio laiko. Mokysimės pripildyti beprasmybę prasmės. Rasti priebėgą žodžiuose. Susikurti namus ant begalinio vandenyno laikino kranto, virš grėsmingai atslenkančio *arcus cloud*. Išgalvosime naują, išvykusiųjų, kalbą; migrantų, popieriniais lėktuvėliais skriejančių į tą patį tikslą. Mūsų veidai kaip ugnies įdagu liks paženklinėti ilgesio.³⁷

³⁴ *Ibid.*, 207–208.

³⁵ Panašią intenciją V. Papievio romane „Vienos vasaros emigrantai“ (2003) už regimųjų pavidalų regėti slaptąją tų pavidalų prigimtį, o su miesto paslapties atsivėrimu patirti „palaimą ar bent jau nustatyti jos šaltinį“ mato Inga Litvinavičienė, atkreipdama dėmesį į prustišką savistabą ir savirefleksiją V. Papievio romane, kurios ištis būdingos ir aptariamam A. Cicėnaitės romanui. Litvinavičienė, Inga, „Vienos vasaros prasmės ieškojimai“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 4 (2007), 103–106, žiūrėta 2026 balandžio 14, <https://iseivijosinstitutas.lt/wp-content/uploads/2023/03/OIKOS4.pdf>.

³⁶ Cicėnaitė, *Anglų kalbos žodynas*, 222–223.

³⁷ *Ibid.*, 313–314.

Juslinis pasakojimo matmuo suteikia įvykiams ir istorijoms medžiagiško apčiuopiamumo, patikrinamos patirties. Visose istorijose su neišverčiamo žodžio lietuviškais atitikmenimis dalyvauja kuri nors praeityje buvusi ryškesnė juslė ar kelios iš karto, ir jos sugrąžina į dabarties tikrovę. Panašiai kaip M. Prousto, prie kurio romano „Prarasto laiko beieškant“ („À la recherche du temps perdu“, 1913) M. Epsteinas nuolatos grįžta kaip prie artimiausio M. de Montaigne'io suformuoto esė bruožų turinčio kūrinio. Per jusles A. Cicėnaitės „aš“ sustyguoja ir apmąsto naujus išpūdžius, per jusles suteikia šiems išpūdžiams inkarą savo patirtyje. Jei grįžtume prie kandes judesių, kurie sumezga asociacijų tinklą romane „Anglų kalbos žodynas“, matytume parabolinę kiekvieno besišačiojančio pasakojimo kreivę kaip juslinio atpažinimo momentą, kaip nuolat į save grįžtančią mintį.

M. Epsteino mąstymo sistemoje figūruoja „metabolės“ sąvoka, taikoma poetinių tekstų asociacijų struktūroms, kurių negalima įvardyti „metaforos“ sąvoka. Metabolė yra ne metafora, tačiau apima papildomą kiekį informacijos, kuri išplėtoja esemos konceptu užčiuoptą tikrovės vaizdinį, įprasmina šį vaizdinį konkrečiu įvaizdžiu, pvz., nesvarumo būseną lėktuvui kylant, kuri įvardijama anglų kalbos žodžiu *jetlag*, o tuomet tam žodžiui ieškoma atitikmenų lietuvių kalbos žodyne, tačiau tik per asmeninės patirties prizmę, ir randamas „įsimylėjimo“ atitikmuo, kuriam tokia būseną būdinga. M. Epsteino įvardytai metabolei būdinga jau vertimo sukeistintą tikrovės vaizdą staigiu judesiu sugrąžinti į pirminės reikšmės šaltinį, tačiau su išplėsto paaiškinimo kontekstu.³⁸ Metabolė išaiškina žodį pagal specifinę – profesinę, mokslinę, subjektyvią – patirtį, todėl pasakojimo turiniui suteikia naujos kokybinės informacijos. Ir nors M. Epsteinas metabolę yra pristatęs vėlyvojo modernizmo rusų poezijos kontekste, A. Cicėnaitės romano poetikoje metabolė gali praversti kaip geras įrankis estezės patirčiai atpažinti: esemos plėtroje metabolė susieja kolektyvinę ir subjektyvią patirties reikšmes, tampa vertimo metodu, įkūnija dabarties ir atminties planų virsmą daugiasluoksniame pasakojime. Pačia paprasčiausia reikšme M. Epsteino metabolė yra reikšmės metamorfozė, kuri A. Cicėnaitės „aš“ vertime iš anglų į lietuvių kalbą atlieka esemos stabilizavimo judesį. Romano „Anglų kalbos žodynas“ esamų kuriamų reikšmių plėtros procesui metabolė suteikia ir logišką turinio ritmą, ir poetinį refleksijos akcentą, kuris mozaikiškai refleksijų struktūrai suteikia išbaigtumo.

Apibendrinimas

A. Cicėnaitės romanas „Anglų kalbos žodynas“ daugiasluoksnius, įkūnija susiformavusį fikcinės eseistikos žanrą ir gali iliustruoti M. Epsteino įvardytą postmoderniam menui būdingą eseizmo tendenciją. Kelionės Australijos keliais tema jungia daugiasluoksnį romano pasakojimą, kuris šačiojasi, pasakotojos „aš“ dabarties ir atminties perspektyvoje keliaujant įvairių kalbų ir kultūrų vertimų reikšmėmis: tai, kas objektyviai atsiveria juslinių išpūdžių perspektyvoje, per savirefleksiją verčiama į subjektyvią patirtį – įvertinama jausmais, tikrinama Lietuvos ir Australijos laiko ir vietos istorijomis, o mėginimas rasti

³⁸ Epstein, „Na perekriostke obraza i poniatyje“, 167.

lietuviškus atitikmenis anglų kalbos žodžiams tampa svarbiausiu „aš“ refleksijos tikslu. Vertimo procesas yra svarbiausias romano siužetas.

M. Epsteino eseizmo tendencijai atstovaujančios esemos – jusliniu patyrimu įsme-
nintų įvaizdžių, vaizdinių tinklas, kuris plėtojamas per romano pasakojimą ir įkūnija au-
tentišką dabarties pasaulio versiją, matomą A. Cicėnaitės kartos akimis. M. Epsteino eseiz-
mo teorinė sistema, siūlanti suvokti eseizmą kaip naują postmodernizmo mitologiją,
suteikia progą suvokti svarstomą pasaulio modelį kaip nuolatinės kaitos, abejonės ir tikri-
nimo būsenos. Tai – emigraciją patiriančio šiuolaikinio žmogaus pasaulis, kuriam atsto-
vauja nepatikimas, latentinis tarpiškumas, tikrinamas vertybiniu „aš“ turiniu. Tarpinę bū-
seną fiksuojančios esemos A. Cicėnaitės romane iš mozaikiško reikšmių tinklo vertimo
siužetinėje linijoje susiklosto į nuoseklų pasakojimą apie savasties paieškas.

Lietuvių literatūroje atgavus nepriklausomybę suklestėjusi eseistika pasižymi įvairove
ir skaitytojų pripažinimu, tačiau gravitavo į trumpojo žanro nišą, artimą novelei. V. Papie-
vio pradėti kurti ilgesni, romano apimties pasakojimai A. Cicėnaitės romane išauga į pati-
kimą eseizmo tendenciją atliepiančią struktūrą. Dėl populiarumo sulaukęs apdovanojimų
ir dar vieno leidimo, šis romanas patikimai rodo eseizmo programą (mąstymo ir vaizdavi-
mo tipą) įsitvirtinant lietuvių prozoje. Dėl svarstomų esminių žmogiškosios savasties ir
vertybių klausimų šis romanas ne tik įkūnija šiuolaikinio žmogaus, įsitarpinusio kintančio-
je tikrovėje, pasaulėvaizdį, bet ir suteikia patikimą plėtros akstiną eseistikos žanrui lietuvių
literatūroje: iš novelės apimties išaugama į romano pasakojimą.

Romanas „Anglų kalbos žodynas“ pasižymi savita poetika, kuriai būdinga įvaizdžių ir
asociacijų žaismė, juslių kalbą užauginanti iki esamų tinklo, kuriuo pasakojama apie žmo-
giškuosius jausmus ir svarbiausias vertybes. A. Cicėnaitės eseizmo programą įkūnijančia-
me romane nerasime poetinei lietuvių prozai būdingų metaforų, nors asociacijomis kuria-
ma reikšmė pasižymi metamorfozių plastika. A. Cicėnaitė renkasi metabolės, kuri reikšmės
perkėlimo judesį įvykdo per aiškinimą ir tikslinimą, variantą. Metabolė sustiprina refleksy-
vaus pasakojimo kuriamą vertimo patirtį ir suteikia romano siužetui savito poetiškumo,
kuris sustiprina intensyvios refleksijos pojūtį.

Literatūra

- Andriuškevičius, Alfonsas, „Giedros Radvilavičiūtės (auto)kasinėjimai, arba kandes judesių struktūros
tekstai“, *Šiaurės Atėnai*, 2004 vasario 28, nr. 690, p. 3.
- Baranova, Jūratė, „Lietuvių personalioji eseistika: tarp žaismės ir fundamentalumo“, *Metai* 10 (2006),
žiūrėta 2025 birželio 29, <https://www.zurnalasmetai.lt/?p=14037>.
- Bertaševičiūtė, Rima, „Du Giedros Radvilavičiūtės eseistikos siužetai“, *Colloquia* 28 (2012), 114–132.
- Buividavičiūtė, Lina, „Odilės pusėje, arba susitaikymų romanas“, *Metai* 10 (2016), žiūrėta 2026 balandžio 14,
<https://www.zurnalasmetai.lt/lina-buividaviciute-odiles-puseje-arba-susitaikymu-romanas/>.
- Buividavičiūtė, Lina, „Tanatofobija, širdies kompasai ir neišverčiamos patirtys“, *Naujasis židinys-Aidai*,
2023 balandžio 11, nr. 1, žiūrėta 2025 liepos 15, <https://nzidinys.lt/lina-buividaviciute-tanatofobija-sirdies-kompasai-ir-neisverciamos-patirtys-nz-a-nr-1/>.

- Cibarauskė, Virginija, „Pirmojo asmens proza: nuo pasakų suaugusiems iki esė ir giminės sagos“, *Literatūra ir menas*, 2023 kovo 24, nr. 3766 / 6, žiūrėta 2026 balandžio 14, <https://literaturairmenas.lt/literatura/virginija-cibarauske-pirmojo-asmens-proza-nuo-pasaku-suaugusiems-iki-ese-ir-gimines-sagos>.
- Cicėnaitė, Akvilina, *Anglų kalbos žodynas*. Vilnius: Alma littera, 2023.
- Čerškutė, Jūratė, „Apie kelias šiųmetes lietuviškas knygas“, *Naujasis židinys*, 2023 kovo 11, žiūrėta 2026 balandžio 14, <https://nzidinys.lt/jurate-cerskute-apie-kelias-siumetes-lietuviskas-knygas-nz-a-nr-8/>.
- Epstein, Mikhail, „Na perekriostke obraza i poniatyje (eseizm v opyte novogo vremeni)“, in *Paradoksy novizny. O literaturnom razvitii XIX–XX vekov*. Moskva: Sovetskii pisatel, 1988.
- Gailius, Marijus, „Lietuvių proza nuo Ramiojo vandenyno krantų“, *Literatūra ir menas*, 2023 liepos 21, nr. 3774 / 14, žiūrėta 2026 balandžio 14, <https://literaturairmenas.lt/literatura/marijus-gailius-lietuviu-proza-nuo-ramiojo-vandenyno-krantu>.
- Greimas, Algirdas Julius, „Juslių imanencija“, in *Iš arti ir iš toli*. Vilnius: Vaga, 1991.
- Jonušys, Laimantas, „Vienos vasaros emigrantai“, *Šiaurės Atėnai*, 2004 sausio 31, nr. 686, žiūrėta 2026 vasario 14, <https://www.rasyk.lt/knygos/vienos-vasaros-emigrantai/2825.html>.
- Litvinavičienė, Inga, „Vienos vasaros prasmų ieškojimai“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 4 (2007), 103–106, žiūrėta 2026 balandžio 14, <https://iseivijosinstitutas.lt/wp-content/uploads/2023/03/OIKOS4.pdf>.
- Radzevičienė, Laisvė, „Romaną „Anglų kalbos žodynas“ išleidusi Australijoje gyvenanti A. Cicėnaitė: „Kiekvienas žodis atsinešė savo istoriją“ (pokalbis)“, *15min*, 2022 birželio 10, žiūrėta 2026 balandžio 14, www.15min.lt/kultura/naujiena/literatura/romana-anglu-kalbos-zodynas-isleidusi-australijoje-gyvenanti-a-cicenaite-kiekvienas-zodis-atsinese-savo-istorija-286-1691936?utm_medium=copied.
- Sprindytė, Jūratė, „Apie vėžlį ir lietuvių prozos tendencijas“, *Rašytojai.lt*, žiūrėta 2025 liepos 14, <https://rasytojai.lt/category/kiti-tekstai/>.
- Sprindytė, Jūratė, „Būsena: esėju“, in *Prozos būsena: 1988–2005*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, 116–131.
- Tabor, Joana, „Esė žanras kaip atsakas į šiuolaikinio skaitytojo poreikius“, *Literatūra* 57 (1) (2015), 58–67, <https://doi.org/10.15388/Litera.2015.1.9983>.

Audinga PELURITYTĖ-TIKUIŠIENĖ

*Institute for Literary, Cultural and Translation Studies,
Vilnius University, Lithuania*

ESSAYISTIC AKVILINA CICĖNAITĖ'S NOVEL: *THE ENGLISH DICTIONARY*

Summary. The article discusses a popular novel *Anglų kalbos žodynas* (*The English Dictionary*, 2022, 2023) by Akvilina Cicėnaitė. The novel's experiential writing in the first person is chosen as the main argument of the analysis as it embodies the novel poeticism of the contemporary Lithuanian prose – essayism. It features a reflective narration from the 'me' position based on the critical self-reflection and objective observation from two timelines. The novel's essayist character is examined by employing the essayism phenomenon analysis by the contemporary Russian-American literary scholar Mikhail Epstein. In particular, the non-plot narrative forms characteristic to Cicėnaitė's novel are considered, such as association, trope, essemā, metamorphosis, and metabole. This kind of criticism in the novel serves to give sense to the experience of turning the other culture to one's own. The article debates that Cicėnaitė manages to successfully accumulate the tendencies of the short Lithuanian essay to the novel genre and summarize the experience of the novel phenomenon that has been forming since the reestablishment of Lithuania's independence. The essayist phenomenon speaks of a greater scale cultural trend that gives meaning to the new subjectivity, and a re-signification of collective stereotypes in the time of modernism and postmodernism.

Keywords: multilayeredness, essayism, essemā, translation, metaphor, metamorphosis, metabole.